

Barn i stan

HELENA CEDERSTRÖM

för Arbetsgruppen Barn i stan

Barn i stan — var en utställning om stockholmsbarn kring sekelskiftet, på trettioalet och idag. Den visades på Stockholms stadsmuseum 15 april 1977 — 28 februari 1978. Den var gjord i samarbete med Nordiska museet och med ekonomiskt bistånd från Allmänna arvsfonden, Allmänna barnhuset, Sv Förskollärares riksförbund, stockholmskretsen, Sv Kommunaltjänstemannaförbundet, Sv Kommunalarbetareförbundet, Avd 1, sektion 16, Stockholms socialförvaltning, Ählénstiftelsen m fl.

Utställningen byggde förutom på forskning i hög grad på intervjuer med äldre och yngre stockholmare. Genom efterlysning i Socialförvaltningens tidningar fick vi kontakt med människor som kunde berätta om hur det var att vara barn kring sekelskiftet och hur det var att vara barn och förälder på trettioalet. På museet fanns också en hel del människor som kunde berätta om barnrikehus, kolonier och lekar.

Utställningens två huvudfrågor var — Vad gör barnen när föräldrarna arbetar? — och — Hur står kampen om barnens själar?

För innehållet svarade: Evalis Bjurman, Helena Cederström, Ulla Forstenberg, Eva Garnert, Helena M Henschen, Lena Högberg och Ingrid Söderlind. För den konstnärliga formen: Ulla Forstenberg och Helena M Henschen.

Under utställningstiden deltog drygt 6 000 daghems- och fritidshemsbarn från Stockholms barnstugor i organiserad undervisning i utställningens sekelskiftesavsnitt, där en bakgård och en arbetsstuga byggts upp. Ca 11 000 blivande och redan utbildade förskollärare, barnskötare och fritidspedagoger deltog i visningar och programverksamhet.

Denna bildberättelse bygger huvudsakligen på utställningen.

SEKELSKIFTET

Vad gör barnen när föräldrarna arbetar?

Kring sekelskiftet fanns det i Stockholm ungefär 30 000 förskolebarn. De flesta av dem växte upp i hem där båda föräldrarna arbetade eller där en mamma var ensam familjeförsörjare. Kvinnorna arbetade som hjälpfruar i de välbärgade familjerna, som mursmäckor vid byggena, som buteljsköljerskor vid bryggerierna, vid tvätt- och strykinrättningarna o s v.

Bara en liten del av barnen hade någon form av organiserad tillsyn — de flesta barnen såg efter varandra. Stora syster på sex år hade ansvar för lillasyster på tre. Barnen växte upp i barnkollektiv där åldersspridningen var stor. Lekarna traderades från de äldre barnen till de yngre. ”Man fick börja som häst”, sa en intervjuperson om sig själv i barngruppen ute på bakgården.

Katarina västra barnkrubba 1906.

Det fanns inte mycket leksaker på barnkrubborna som var nödhjälpsinrättningar för de allra fattigaste barnen. Här har barnen en gunghäst. Man får turas om att gunga på den. De andra barnen leker tillsammans — en ringlek till en sång och med regler som alla har lärt sig.

År 1900 fanns det 7 barnkrubbor i Stockholm med i genomsnitt 25—30 barn på varje. Barnen fick vara där från 7 på morgonen till 7 på kvällen. Det kostade 10 öre om dagen. För att få plats på krubban krävdes att man hade rotemans (den lokala fattigvårdens ombud) intyg på att familjen var medellös. Dessutom skulle en läkare intyga att barnet var friskt.

År 1900 fanns det ca 30 000 förskolebarn i Stockholm.

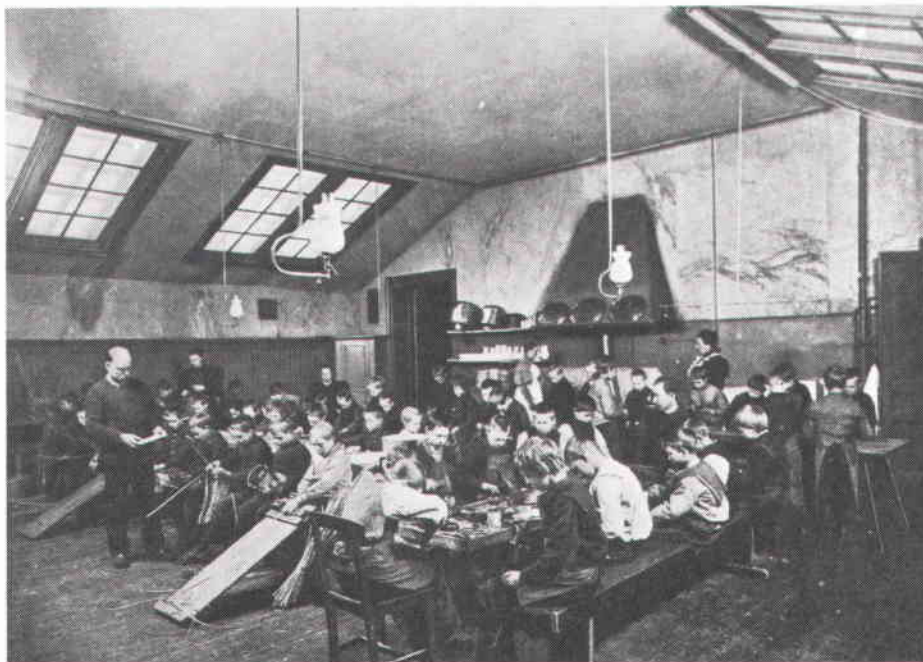
BARNKRUBBOR

*Engelbrekts barnkrubba.
I hörnet till vänster står korgarna som
barnen sover i.*

*Sällan kom barnen ut. Man hade inga
vagnar på krubborna. Här har
personalen på Engelbrekt burit ned
först korgarna, sedan barnen på
gården.*

ARBETSSTUGOR

Kring sekelskiftet fanns det ca 30 000 skolbarn i Stockholm och av dem fick ungefär 1 500 gå till arbetsstugan efter skolan. Man kan säga att arbetsstugan var en föregångare till våra dagars fritidshem. Barnen fick arbeta, flickorna sydde, lappade, lagade och stickade medan pojkarna snickrade och lagade skor. Både pojkar och flickor fick syssla med bastarbeten och spånflätning. Som lön för arbetet fick barnen ett mål mat.

De saker som barnen tillverkat såldes på basarer och intäkterna gick till verksamheten.

"Arbetsstugans ändamål är att gifva barnen håg för ärligt arbete och sjelfförvärv samt derigenom förekomma tiggeri och de fel och laster, hvartill detta plägar gifva upphof".

(Stadgar för Adolf Fredriks arbetsstuga 1890)

VÄLGÖRENHETEN

Nästan all social omvårdnad som gällde barnen sköttes av välgörenhetsällskap, stiftelser och liknande. Här ses Oscars församlings skyddskommitté år 1912.

Ordföranden vid kortänden av bordet, vid hans sida står komministern, som är sekreterare. Sittande "skyddsfruarna" och längst ned till vänster diakonissan.

De här damerna hade inte sina egna barn eller barnbarn på krubba eller arbetsstuga. De ägnade sig åt de fattigaste barnen av humanitära skäl. Men också andra avsikter kommer fram om man studerar dokumenten. Så här står det i årsberättelsen för Kungsholms barnkrubba 1854.

"Krubban ändamål är att rädda arbetare för samhällets behov och att inverka till sedlighet och ordning."

"Hågkomsten därav att de i sina tidigare år varit föremål för människokärlekens ömma omvårdnad, /skall/ bidra till att skydda dem för hatets och avundsjukans onda makter och bliva dem en maning att visa sig värdiga den godhet de i unga år erfarit."

(Föreningen för skollovskolonier 50 år)

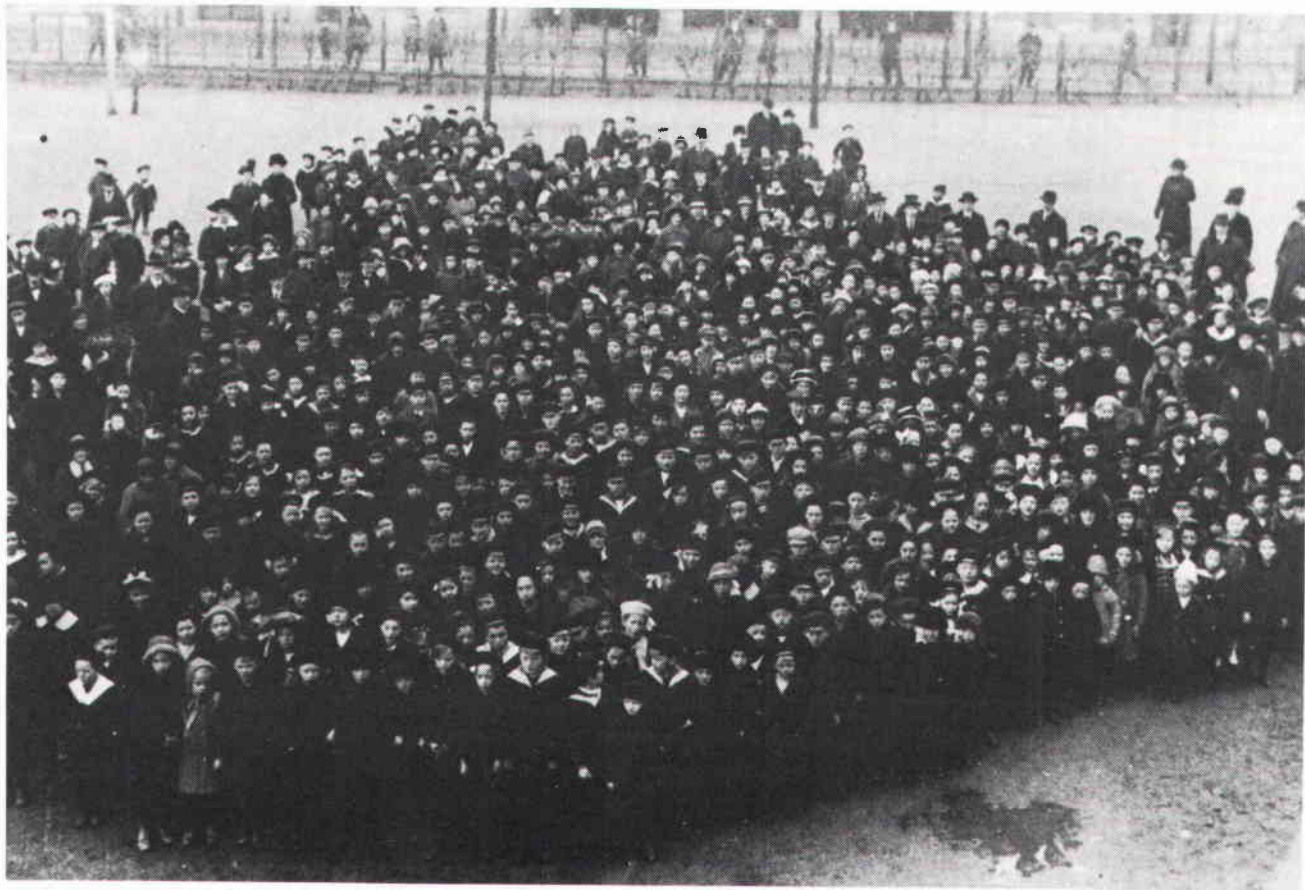

Tio bud.

Att lära och minnas.

- 1. Älska dina skolkamrater, ty de bliva i livet dina arbetskamrater.**
- 2. Älska dina studier, ty de äro din andliga näring; var lika tacksam mot dina lärare som mot dina föräldrar.**
- 3. Helga varje dag med goda och nyttiga gärningar.**
- 4. Ära de goda, var vänlig mot varje människa, böj din rygg för ingen.**
- 5. Hata ingen, tala icke illa om någon; var icke hämndlysten, men stå för din rätt och värj dig för förtryck.**
- 6. Var icke feg. Var vän med de arma och älska rättvisa.**
- 7. Tänk på att alla goda ting i världen äro komna hit genom arbete. Den där beder en annan arbeta för sig han stjälsitt bröd.**
- 8. Var uppmärksam och tänk på målet — att söka sanningen. Tro inte vad som motsäger förnuftet; fly varje frestelse att bedraga dig själv eller andra.**
- 9. Tro icke att den, som älskar sitt fädernesland skall hata och förakta andra länder eller att man måste älska kriget emedan det är en röst från barbariet.**
- 10. Tänk på den dag då alla män och kvinnor äro fria medborgare i sitt eget fädernesland och kunna leva tillsammans som syskon i fred och rättskaffenhet.**

(Solstrålen, Sagostunds barnens tidning, febr. 1908)

**ARBETARRÖRELSENS
BARN**

Den framväxande arbetarrörelsen — socialdemokratin — hade en annan syn på barnens fostran. Man såg barnen som arvtagare i kampen för ett annat och bättre samhälle. Man startade socialistiska söndagsskolor och sagostundsverksamhet över hela landet. Här på bilden är det sagostunds barn som ställt upp sig för fotografering på Norra Latins skolgård i Stockholm 1910. Barnen fick lära sig solidaritet med "klasskamraterna".

Barn från Stockholms stads fattigvårds utackorderingsbyrå på väg till nya fosterföräldrar på landet. **FOSTERBARN**

De flesta av dessa barn var födda inom äktenskapet och hade föräldrarna i livet. Skälet till att de utackorderades var att föräldrarna var för fattiga för att kunna behålla barnen hos sig.

"Jag blev utackorderad till en smedfamilj vid kusten norr om Västervik. Det var en fattig trakt. I sockenskolan var det 60 barn, 40 av dem var fosterbarn." Sagt av en besökare vid en visning av utställningen.

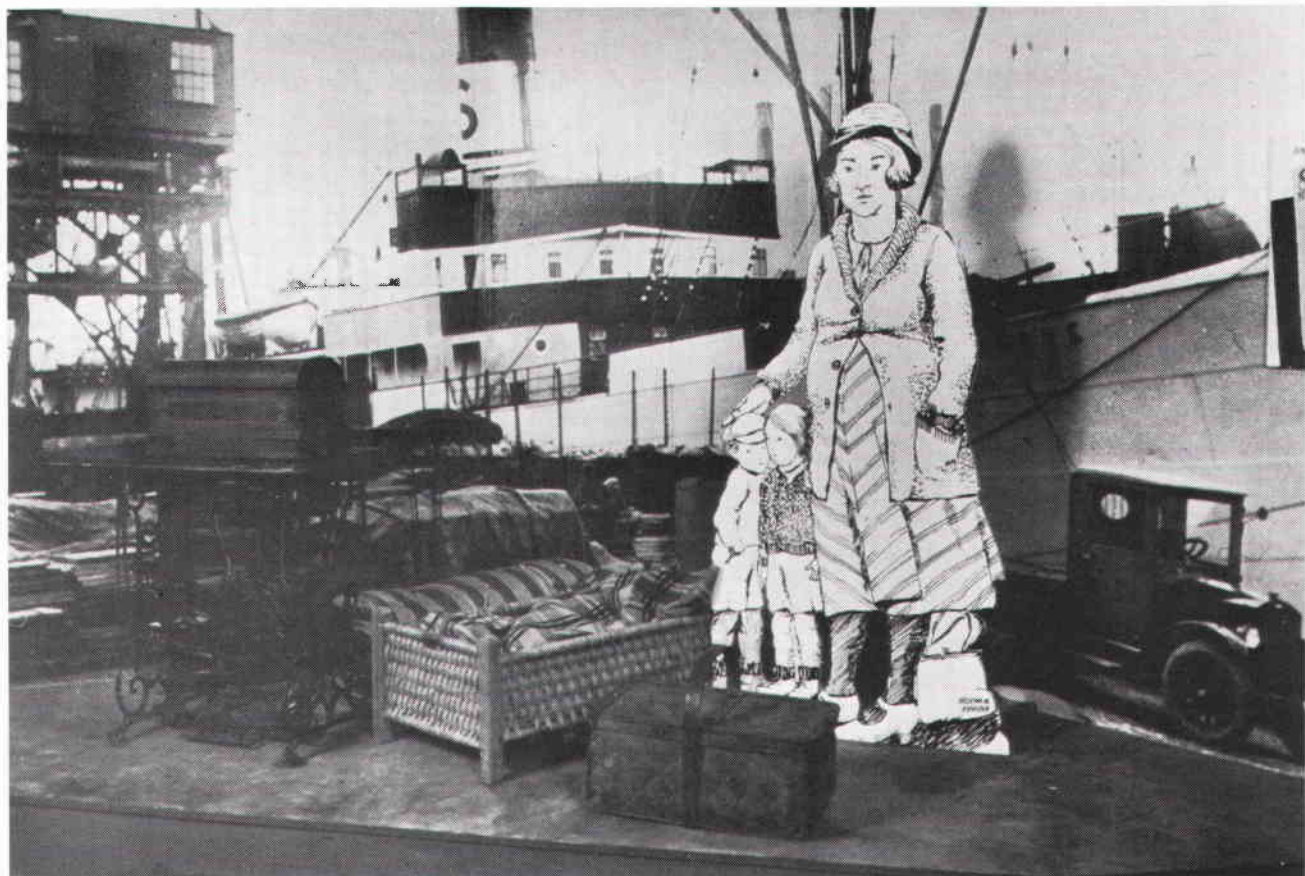
ALLMÄNNA BARNHUSET

Om man var ensam kvinna och väntade barn var situationen nästan helt hopplös. 17,5 % av barnen till ensamma mammor i Sveriges städer vårdades av mammorna själva. Om man bodde i Stockholm fanns det ett sätt att ordna det för sitt barn. — Man kunde få amma in barnet på Allmänna barnhuset.

Det gick till så, att man ammade sitt eget barn och ett mot avgift inlämnat barn, under åtta månaders tid. Under den tiden var man anställd vid Barnhuset, fick mat, kläder och husrum och skulle arbeta med tvätt och städning.

Efter åtta månader hade man tjänat in barnet och fick lämna det i, som man väl trodde, goda händer. Men dödligheten inne bland barnen på Allmänna barnhuset var högre än dödligheten bland hela befolkningen i Katarina församling på Södermalm, som hade de högsta dödlighetstalen i hela Stockholm.

Tidningen Socialdemokraten skrev "BARNAMORD" om verksamheten på Barnhuset.

Aina var en av de många vi intervjuade inför utställningen. Hennes berättelse om sig själv och familjen i trettiotalets Stockholm blev den röda tråden i trettiotalssnittet. Här står hon på Skeppsbrokajen i september 1932.

TRETTIOTALET

Vid midsommartid samma år hade Ivar, hennes man, rest ned från Sundsvall för att skaffa arbete och bostad åt dem. Han hade då gått arbetslös i flera år.

När Aina och barnen kom efter till Stockholm, hade Ivar varken lyckats få tag på arbete eller bostad, för det var lika svårt i Stockholm 1932, som det var i Sundsvall.

DAGENS NYHETER

(Stockholmsupplagan)

Dagens Nyheter Tryckeri, Stockholm 1935

15 öre

Torsdagen den 10 Januari 1935

15 öre

Barnminskning självklar yttring av ansvarskänsla så länge ungdomen är arbetslös

1932—33 var den värsta arbetslöshetsperioden i Sverige. Flera hundra tusen gick arbetslösa.

En tredjedel av barnen i landet var undernärda visade en undersökning vid mitten av trettioalet. Många barn svält i arbetslöshetsdistrikten.

Folk födde färre barn. Alva och Gunnar Myrdal gav 1934 ut en bok som tog upp den sjunkande nativiteten och dess orsaker. Kris i befolkningsfrågan hette den.

1932 vann socialdemokraterna valet. Nu följde flera sociala reformer men när det gällde barnen och kvinnorna var reformerna snåla och otillräckliga t ex:

Förbud att avskeda kvinna som förlovat eller gift sig — men inte om hon fick barn.

Barnbidrag — men bara till änkers och invaliders barn.

Reformer som skolmåltider — i ett läge då 1/3 av barnen var undernärda — eller allmänna barnbidrag, fick vänta långt in på 1940- och 50-talen innan de realiserades.

Nu grundades bidragspolitiken.

KVINNOARBETE

Vid mitten av trettioalet vände konjunkturerna. I Tyskland rustade Hitler för fullt och den svenska industrins hjul började rulla. Kvinnorna gick ut i arbetslivet i stor omfattning.

I Stockholm fanns det en plats på barnkrubba, eller daghem, som det nu började kallas, på vart 20:e barn.

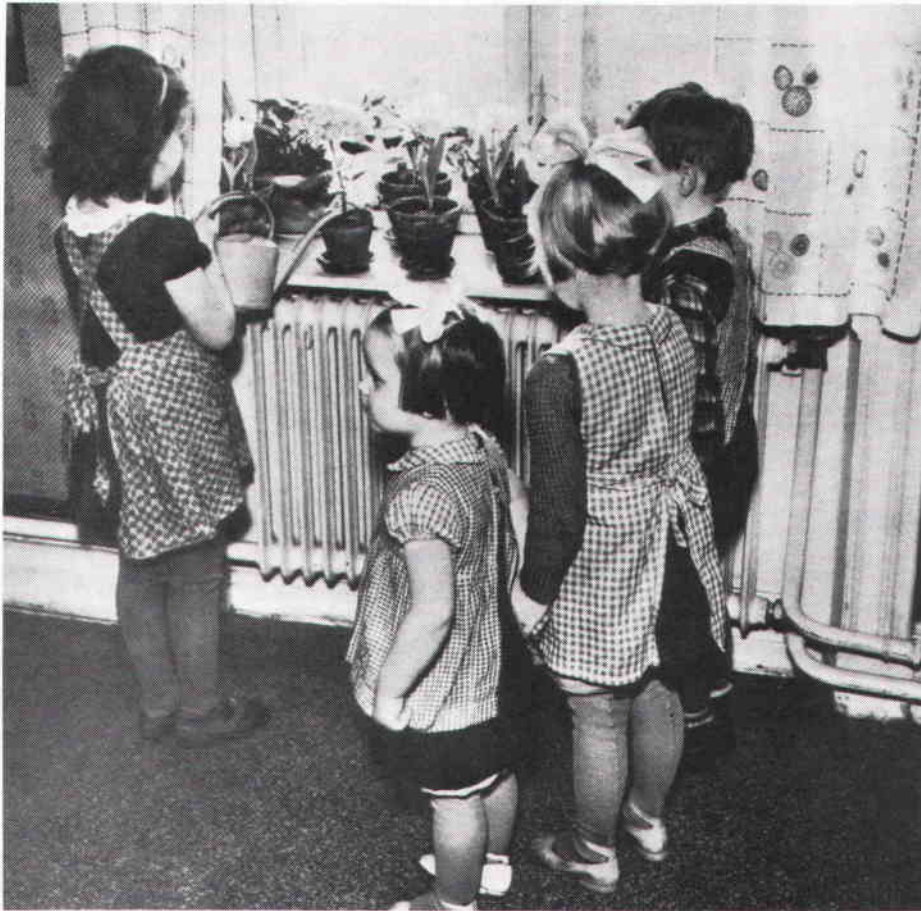

Daghemmen stängdes fyra—fem veckor varje sommar. Då var det svåra problem för de kvinnor som arbetade. Var skulle barnen vara?

En dag efter en visning kom en dam fram och frågade om hon kunde få köpa en bild från utställningen. "För jag sitter där på en spånkoffert i trettiotalsavsnittet och jag har aldrig sett den bilden förut." Hon hette Karin och berättade att hon var sju år då bilden togs 1930. Hon hade rest till Barnens ö sedan hon var tre år. Det var svårt och uppslitande att resa och vara borta två hela månader hemifrån då man var så liten. Mamman, som står bredvid på bilden, hade aldrig råd och tid att resa ut och hälsa på. Karin hade sex syskon och bodde på Åsögatan på Södermalm. I kofferten hade hon en trasdocka och omsydda kläder, som hon skulle ha på kolonin.

BARNKOLONIER

På trettiotalet fanns det tre former av organiserad barntillsyn. Det var barnträdgårdarna, HSB:s lekstugor och barnkrubborna.

Barnträdgårdarna var en fortsättning på Kindergården, som var en ren överklassförskola några timmar om dagen. Kring sekelskiftet kostade tre timmar i Kindergården lika mycket som fyra dagar på barnkrubban.

På trettiotalet var barnträdgårdarna inte lika exklusiva längre men eftersom barnen fick vara där bara 3—4 timmar per dag var de inget alternativ ens för en kvinna som halvtidsarbetade.

Barnträdgårdspedagogiken tonar fram ganska själfullt — barnet ska ses som en planta, som genom ömhet, solsken och god vård ska fås att blomma och bära frukt.

HSB:S LEKSTUGOR

HSB:s lekstugor. Den första öppnade i ett HSB-område 1929. I HSB-husen bodde framför allt lägre tjänstemän och arbetare med välordnad ekonomi. Lekstugorna finansierades av de boende själva.

På HSB-lekstugorna tog man emot heldagsbarn, halvdagsbarn och timbarn. Skolbarnen fick komma dit, läsa läxorna och äta ett mål mat efter skolan.

Man arbetade medvetet för att få bort fattigvårdsstämpeln på barntillsynen. Lekstugorna hade utbildad personal, ljusa och bra lokaler, leksaker som skulle främja den sociala träningen och gruppleken o s v.

En intervjuad berättade om sig själv som nyutexaminerad förskollärare 1931 att — det var på HSB:s lekstugor hon ville jobba för där fick man arbeta med barnen, med pedagogiken. Där var inte de sociala problemen det allt över-skuggande.

Och så fanns barnkrubborna. Här var de flesta barnen och här var barnen heldag. 80 % av barnen kom från arbetarhem. Hälften av barnen kom från "ofullständiga hem".

Här var det fattigvårdsstämpeln på: slitna och dåliga lokaler, lite personal, stora barngrupper, lite material o s v. Barnkrubborna drevs av välgörenhets-sällskap och stiftelser precis som kring sekelskiftet.

Det var på barnkrubborna en satsning behövdes mest.

En statlig utredning med Alva Myrdal i spetsen undersökte frågan om samhällets stöd till barntillsynen och slog i sitt slutbetänkande fast att det enda som det var pedagogiskt motiverat att satsa på var Barntädgården — halvdagsvården.

"Daghemmet får inte växa ut till en institution som söver moderns plikt känslor och minskar hennes ansvar för barnen." (SOU 1938:20)

De socialdemokratiska kvinnoklubbarna var oeniga. De LO-anslutna kvinnorna kämpade för en satsning på barnkrubborna.

IDAG 8 % av barnen i Sverige har idag daghemsplats. Läger man till de barn som har dagmamma kommer man upp till 12 %. Vad gör alla de andra barnen när föräldrarna arbetar?

Det vet man inte bestämt. Men man vet att daghemsbristen har mycket svåra konsekvenser för familjerna.

Många kvinnor tvingas ta skiftarbete för att på så sätt tillsammans med männen dela på barntillsynen. Många kvinnor tar deltidsarbete för att de bara kan ordna barntillsyn vissa dagar eller vissa timmar.

För många människor innebär barntillsynen ett ständigt fixande och lösningarna är ibland lika många som veckans dagar. Människors oro och ångest kan man inte mäta. Men man kan mäta hur många barn som far illa och man kan mäta familjesplittringen i storstadsområdena, där de här problemen är störst.

I spetsen för kraven på utbyggnad och kvalitet på barnstugorna går barnstugepersonalens fackliga organisationer. Bilden är från den stora demonstrationen i Stockholm i februari 1977 arrangerad av Svenska Facklärarförbundet, där förskollärare och fritidspedagoger är organiserade och Svenska Kommunalarbetareförbundet, Avd 1, sektion 16, där barnskötarna är organiserade.

Inne på barnstugorna pågår numera ofta en diskussion om verksamhetens utformning och innehåll.

Daghemmet får inte vara en serviceinrättning, där barnen kläs av och på, maten serveras, leksaker plockas ut och in och någon städar på natten, anser många bland personal och föräldrar. Barnstugan är ju barnens viktigaste verklighet och den bästa platsen att lära barnen arbetets värde.

”Man måste ställa krav på sina medmänniskor även om de är barn. Genom att ställa krav så visar man att de har ett egenvärde,” säger en intervjuad förskollärare.

Barnstugans arbete bör barn och personal tillsammans ha ansvar för och sköta. Städa, handla, laga mat, duka, diska och plocka in är alltsammans uppgifter som barnen kan delta i.

Ett annat sätt att lära barn vad arbete är är att ta dem med till arbetsplatser. Men då uppstår genast problem. Så länge vi nöjer oss med att ta med barnen till kontorsjobben, skolorna och museerna går det bra men när vi vill komma in på verkstäderna, byggena och industrierna blir det stopp. Där är ackordshets, löpande band, trångt, bullrigt och farligt. Dit får man inte komma med en grupp daghemsbarn.

Vi gjorde ett experiment och besökte Polhemsgymnasiets fordonsmekaniska linje där bilmekaniker utbildas. Där var gott om plats och ingen hets. Det blev ett bra studiebesök.

De yrkesinriktade gymnasierna, kan de ta emot barnen från daghemmen?

På bilden visar Michael Benterud hur han arbetar med sin SAAB V4-motor.

